

ÉRTESÍTŐ.

A régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumok állapotáról dr. Kuzsinszky Bálint a következő jelentést intézte a fővárosi tanácshoz:

Az *aquincumi ásatások* az utolsó három évben nem vezettek valami feltűnést keltő leletekre. Az ú. n. Papföldön az ásatások folytatásának dél felé a kaparóház állja útját, míg attól északra már a régebbi ásatások napfényre hozták a jelentékenyebb épületeket és legfőképpen egyes kisebb-nagyobb közbeeső területek vannak még, melyeket fel lehet ásni. Így 1902-ben a múzeumhoz vezető fasortól kelet felé még az előző évben részben kiásott épületcsoporthoz tartozó több helyiséget ástunk ki. A főszűlyt újabban azért az olyan kutatásokra fektettem, melyeknek célja idővel egész Aquincum topographiáját megállapítani. 1902-ben tehát keleti irányban a vasúti töltésen túl, az arra fekvő nagy anyagároktól délre 7 gazda földjeire is kiterjedtek az ásatások s több római makadam utat hoztak felszínre. Továbbá a budapesti téglagyártól délre hosszú vonalon folyt próbaásatások igazolták, hogy azon római út, mely mellett ugyanazon ponton az ásatások helyén felállított négy mérföldmutató került elő, csakugyan a hajógyári sziget irányában húzódott s így a hajógyári szigeten és közelében kellett a castrumnak állni. Mindezen ásatásokból a leletek egész sokasága került napfényre, a legnagyobb számmal agyagedénytöredékek, mécskek, különféle bronz-, vas- és csonttárgyak — köztük 3 zománczos fibula és 34 drb érem. Ideszámítva egy álló nő ruhásan ábrázoló szobor alsó részét, melyre a Papföldön akadtunk, továbbá Apollo és Diana fejét és egy portraitfejet, melyeket a múzeum Vargha Ignác építőmestertől szerzett s azon álarcczal díszített nagy kőlapot, melyet Seif Mihály a Csúcshegyen talált s aztán a múzeumnak engedett át, a múzeum gyűjteménye 1902-ben 320 új darabbal szaporodott.

Jelenthetem továbbá, hogy az ásatások fenntartása és gondozása érdekében 1902-ben is, ép úgy, mint az előző években, kétszer volt nagy tisztogatás, s hogy az amphitheatrum s a Dunához vezető út mentén fekvő épületfalak fölül mészhabarcscsal vonattak be. Ezenkívül a Mithraeum fabódéja új fedőlemezburkolatot kapott. Csak a napszámosbér 1740 koronára rúgott ezen évben. A látogatók, kik a múzeumot megnézték, 14,050-en voltak, köztük nagy számmal idegenek. A csoportos látogatások között kiválik a Nemzeti Múzeum száz éves fennállási ünnepén résztvevőké november 20-án, kiket a főváros odakünn meg is vendégl.

1903-ban csakis a Papföld területén kívül folytak a kutatások. A Dunánál Schlosser József földjén egy nagyobb római temetőhelyhez tartozó 10 sírt ástunk ki, melyek téglából és kőlapokból állottak. Az utóbbiak között voltak: egy csonka feliratos tábla, egy nagy sírkő katonát ábrázoló relieffel, két fekvő oroslámból álló kőfaragvány egy síremlék tetejéről, Silvanus domborképe és 4 díszesen faragott kőpárkány, — mely tárgyak aztán mind az aquincumi múzeumba kerültek. Müller János, Kren Pál, Heuthaler Frigyes, Weber István és Giegler István földjein többnyire épületfalak tűntek elő. Legtovább tartottak a próbaásatások a Papfölddel szemközt, a szentendrei országút nyugati oldalán fekvő földeken, hol Torma Károly szerint a római castrumnak kellett állni. Tényleg mi is megtaláltuk azt a saroktoronyot, melyet már Torma felásott volt, de az állítólagos castrum más részeit nem sikerült megállapítani. Azonkívül számos utcza és falmaradvány tűnt elé, jelölve annak, hogy ez a terület is be volt építve. Végül kitűnt, hogy az elhagyott Victoria-téglagyár telkén csak középkori falmaradványok találhatóak, a melyekhez azonban római faragott s feliratos köveket használtak fel. Innen Surányi József egy csonka sírkövet ajándékozott, melyen

érdekes mellkép látható. Hasonlóképpen Vodiczka Lajosnak egy igen tanulságos felirattal ellátott táblát, Silvanus szobrát és egy oszlopféjet köszönhet az aquincumi muzeum. Az apró leletek száma ez évben 82-re rúgott, melyekhez a köveket odaszámítva, az összes gyarapodás 94 darabot tett ki.

A papföldi épületromok konzerválása elmaradt, mert már arra nem volt pénz, úgy hogy csak a szokásos tisztogatás tavasszal és ősszel történt meg.

Napszámosok fizetésére összesen 1494 koronát költöttünk. A látogatók 19,545-en voltak.

Végre, mi az idei évet illeti, az volt a tervem, hogy a Schlosser testvéreknek a Bécsi-úton fekvő telkén eszközöljünk ásátásokat, a hol bizonyára jelentékeny sírokra, sírkövekre és sarkophágokra bukkanunk, de arról, minthogy a földtulajdonosokkal nem lehetett megalkudni, le kellett mondani. Hogy más helyre menjünk, arra már késő volt s így az idén néhány héten át megint a Papföldön folyt az ásítás, mely egy jelentékeny utczadarab és számos falmaradvány feltárását eredményezte. Apró leletekhez elég szép számmal jutottunk. Ilyen 74 darab akadt, de még sem mondható szerencsésnek az idei év, legalább eddig, mert csak egyetlen újabb köemlék került a múzeum birtokába. Ez idő szerint az aquincumi gyűjtemény 5103 darabból áll.

Az idén pótoltuk aztán a falaknak tavaly elmaradt konzerválását, a mennyiben az országút mentén álló épületromok megóvására megtettük azt, hogy felül mészhabarccsal elláttuk. Ilyenformán az idén is a napszámosok, kőművesek 1679 korona 85 fillér bérhez jutottak.

A folyó évben történt még, hogy a Budapest Régiségei VIII. kötete megjelent, mely magában foglal négy terjedelmes tanulmányt, az Értesítő rovatban pedig az ásításokról, az aquincumi és fővárosi múzeumokról szóló jelentés és reájuk vonatkozó tanácsi határozat mellett két kisebb közleményt.

Minthogy az utolsó években felásott falmaradványok felmérése elmaradt, az idén aztán kérszemre a fővárosi mérnöki hivatal részéről Lindauer János mérnök az ásítások térrajzát ezek berajzolásával is kiegészítette.

A folyó évben épült fel végre a köemlékek

illő elhelyezésére tervezett oszlopos tornác első része 33 m. hosszúságban 20 oszlopközzel. Be is rendeztem már az utolsó néhány évben talált kövekkel, melyek eddig egy fabódében össze voltak halmozva. 27 feliratos tábla be van falazva, a nagyobb darabok, számszerint 49, a fal tövében állanak.

*

Mikor 1899 május elsejétől kezdve a tek. Tanács, illetve a közgyűlés a fővárosi múzeum vezetésével is megbízott, a városligeti ú. n. 1885. évi kiállítási műcsarnoképületben össze voltak már akkor gyűjtve az 1896. évi ezredéves kiállítási fővárosi pavillon tárgyai, többnyire nagy minták, grafikonok s több más oly tárgy, melyek egy oly fővárosi múzeum keretébe, melynek történeti jelleggel kell birni, nem illenek, de mivel megérdemlik, hogy megőriztessenek, később 1900 óta a központi városház templomtraktusában nyertek helyet. Ilyenformán a központi városházán is egy fiók-múzeum keletkezett, melynek rendeltetése a főváros modern alkotásairól, művészi és technikai fejlődéséről, a mennyiben az minták és képek által illusztrálható, áttekintést nyújtani, míg a városligeti épület rendeltetése, hogy a főváros történelmi vonatkozású emlékeit — eredetiben és másolatokban — magában foglalja.

A fősúlyt mindjárt kezdettől fogva természetesen ezen utóbbi gyűjteményre helyeztem s a közgyűlés 1899. évi 637. sz. határozatához képest, mely szerint «az egyes hivatalos helyiségekben szétszórtan elhelyezett összes muzeális tárgyak összeírattván, 1899. évi május hava elsejével a nevezett épületbe átszállíttassanak s ezzel egyidejűleg a múzeum berendezése is megkezdessék», első dolgom volt, hogy a mit az egyes hivatalok jónak láttak átengedni, azt össze is gyűjtsem. Darabszámra elég jelentékeny gyűjtemény került így ugyan össze, de hiányossága megdöbbentő módon nyilvánvalóvá tette, hogy hosszú évek sikeres gyűjtése és munkája kell még hozzá, míg egy fővárosi múzeumról lehet szó.

A magam részéről mindazonáltal mindjárt kezdettől fogva legalább annyira igyekeztem a hiányokat pótolni, hogy a múzeum egy részét akkép rendezhessem be, mely fogadalmat nyujt

annak kialakulásáról és bizalmat gerjeszthet jövője iránt. És 1901 november 3-án már be is mutathattam a tek. Tanács és a régészeti szakbizottmány tagjainak 3 termet és 3 folyosót berendezve. A legnagyobb teremben látható volt a város építési fejlődését a multban fel-tüntető metszetek és aquarellek sorozata, régi építészeti kőrészek a lebontott Belváros egy részének, az Újépület és a régi Városház mintái. Az egyik kisebb szobában csoportosítva állítottam ki a város történeti eseményeit ábrázoló képeket s egyéb történeti ereklyéket, a másikban pedig a czéhtárgyakat (czéhládákat és egyéb czéhemlékeket), továbbá a városi vonatkozású mindenfajta okmányokat, pecsétet, stb. A folyosók közül az egyik a térképeket, a másik a templomi képeket, a harmadik pedig a tervezett fővárosi épületek rajzait foglalta magában. 1901 végéig csak a magam által beszerzett tárgyak száma 1512 darabra rúgott.

Az azóta lefolyt idő a múzeumi anyag gyarapításának volt szentelve, míg végre az idén elérkezettnek láttam az időt, hogy az egész múzeum berendezéséhez fogjak. Az 1902. évben a múzeum szerzett 106 darabot, 1903-ban 329-et s 1904-ben a mai napig 359-et, úgy hogy most a fővárosi múzeum, a központi városházi részét is beleértve, összesen 4986 drb mindenféle muzeális tárgy birtokában van.

Az 1902. év szerzeményei közül első helyen említem az olajfestésű képeket, melyekből 9 arcképet és 5 tájképet hivatalból kapott a múzeum, míg 11 darabot előterjesztésemre a tek. Tanács vett meg 4520 koronáért. Az utóbbiak: Telepy Károlytól a Kerepesi-út belső vége a hatvanas években és az Ujpesti kikötő, Nádler Róberttől: Az Albrecht-út a Mátyás templom restaurálása előtt, a régi Ráczváros egy része s az Iparcsarnok az 1885-iki kiállításkor, Bruck Lajostól a Döbrentey-tér, Ujházy Ferencztől a régi Széna-tér (Kalvin-tér) és Roskovicztól a Józsefvárosi templom részére készített 4 vázlat. Vétel útján szerzett továbbá a múzeum 21 aquarellt és rajzot, összesen 1082 koronáért. A legtöbb aquarell Cserna Károly és Dörre Tivadar festőktől való s Budapest különböző régi épületeit, utczarészeit ábrázolja. A rajzok között van Budavárának XVII. sz. képe (egykoru) s a margitszigeti templomromoké Glatztól

a negyvenes évekből. Ezen csoportba tartoznak még Jauernik Nándor főv. nyomdaigazgatónak a budapesti szobrokról készített képei, melyek hivatalos úton a szobortörzskönyvvel együtt kerültek a múzeumba. A múzeum egyéb szerzeményeit képezték: 4 metszet és könyvnyomat, 3 építészeti rajz, 4 fénykép, 2 fegyver, 9 arany és 2 egyéb érem, 5 drb Kossuth szoborminta és 2 más minta, 3 könyv és 7 egyéb tárgy. Az ajándékok sorából kiválik: Bubics Zsigmondtól Fontana nagy képe, 2 más metszet és 1 fegyverdarab, végül az 1848—49. honvéd-egyletek elnökségétől az 1848-iki hongyűlési ifjúság által Kossuth Lajosnak ajándékozott serleg és tálcza.

Az 1903. év szerzeményei a következők voltak: A III. kerületi Elöljáróságtól 3 régi olajfestésű arckép (2 Zichy gróf és 1 Zichy grófnő,) a főv. házi nyomdától 2 olajfestésű arckép, Nádler Róbert képe a budai várbástyáról, a tek. Tanácstól a párisi kiállításon nyert 4 érem és oklevél, a Vörösmarty szoborbizottságtól 2 szoborminta, az Iparművészeti Múzeumtól 1 asztalkendő Buda látképpel, Forster Gyula bárótól III. Béla emlékezete című könyv mint ajándék; vétel útján 15 olajfestmény, nevezetesen Markó Ernő: Budapest télen; Hány Gyula: Erzsébet-körút; Rosenmayer: A Gellérthegy-i hóhérház; Egerváry: Egyetem-tér; Kiss Kálmán: Margitszigeti részlet és 5 Lágymányos kép; Tahí Antal 3 olajfestménye. Aztán Dobrowszky könyvkereskedésétől: a Hermina kápolna és a Városligeti tó régi képei, továbbá 43 drb aquarell és rajz, melyek között vannak: Budapest régi panorámaképe 1820 körüli időből, Papp Anna 2 amateurrajza a Margitsziget 2 pontjáról, Keleti Károly hagyatékából 5 drb rajz, Tahí Antal hagyatékából 5 aquarell, egy Alt-féle kép a Calvin-térről; Hány Gyulától: A Domonkosok templomromja, A régi királyi várpalota, Az új királyi vár, A Duna-ünnepély, A régi Ferencz József-rakpart aquarellképei és 15 drb kisebb aquarell és rajz, Cserna Károlytól 4 vízfestmény, Richter Aurél 2 tusrajza és 37 különféle budapesti vonatkozású karikatúrarajz, 3 czéhhokmány, 17 fénykép, (2 hivatalos küldemény), 1 pecsétnyomó, 1 terrajz, 110 jelvény és 6 nyomtatvány.

Végre 1904-ben a múzeum birtokába jutottak: 68 metszet és könyvnyomat, melyek között ki-

válík: Az első pesti lófuttatás 1827-ben s I. Ferencz koronáztatása 1790-ben, 12 aquarell, köztük Greguss Imrétől a Mátyás templom 1872-ben, Hány Gyulától Kossuth Lajos sírja és Jantyiktól az ezeréves kiállítás megnyitása, 28 rajz, 1 régi szalmakép, Budapest dunai látképe zenélő órával ellátva, a budai Várhegy a Város-major felől nézve, Buda a Svábhegyről 1829-ben valami Raffalt nevű festőtől, a 3 újabb olajfestmény között Bruck Lajostól a Disz-téri hetivásár, 4 olajfestésű arckép, 107 fénykép, 7 czéh-okmány, 8 térkép, 5 pecsétnyomó, 2 oklevél, 14 jelvény, 5 tervrajz, 56 koszorúszalag Deák szobráról és 31 könyv és nyomtatvány: majdnem valamennyi darab vétel útján, mert csak 3 olajfestményt engedett át Almády Géza tanácsnok, egy pecsétnyomót ajándékozott Tamásy József s a Deák-féle koszorúszalagok kerültek hivatalos uton a múzeumba.

1902-ben beszerzésekre a múzeum 8850 K-át, 1903-ban 6146 K-nát s 1904-ben a mai napig 5198 K-át fordított.

Kiállítva természetesen csak az értékesebb darabok vannak, melyek vagy művészi szempontból, vagy tárgyuknál fogva arra méltók. Összesen 1131 drb. Ezek között van Bazilika- és egyéb templomkép 46 drb, 2 mozaik, 13 műtárgy és régiség, 4 modern szobor, 44 régi metszet és rajz Budapest 1800 év előtti látképeivel, 26 térkép, 18 czéhszászló és szalag, 29 czéhláda, 36 különféle czéhemlék, 3 történeti nevezetességű fészület, egy régi szavazó-urna s ugyanabban a teremben 33 okmány, azután 50 régibb s 58 újabb történeti tárgyú kép, 8 történeti vonatkozású zászló, 76 különböző régiség, mint golyók, mozsarak, 40 drb szobor-, sír- s másfajta kép, 53 drb faragott kő Mátyás palotájából s a Mátyás templomból, 12 kőöntvény és 3 minta, 45 építészeti terv, 8 választási és díszzászló, továbbá egyetlen teremben 228 kép, melyek Budapest különböző részeit, épületeit 1800-tól kezdve, metszetekben, kőnyomatokban, aquarellben ábrázolják, s végül 46 olajfestésű látkép — köztük 8 drb a régebbi időkben — és 19 drb olajfestésű arckép.

Ez az utóbbi két csoport (a látképek és arcképek olajfestményei) nemcsak száma, hanem — s ez fontosabb — minőségre nézve jelentékenyen gyarapodnék, ha egyrészt még

azok a hivatalfőnökök, kiknek hivatalaiban muzeális képek vannak, azokat, kiadnák s ha másrészt a közgyűlés társalgóterméből az arcképek, hol a füst tönkre teszi azokat, a múzeumban helyeztetnének el. Arra, hogy a fővárosi múzeum mint ilyen, effajta képeket beszerezzen, nincs elegendő dotációja, s különben a mi az arcképeket illeti, nem is lehet hivatott annak megállapítására, hogy kik azok az érdeemes férfiak, kik megérdemlik, hogy képök a főváros múzeumban nyerjen helyet.

Legvégül jelenthetem, hogy a tek. Tanács 1903. évi 36.725. számú határozatához képest a Petőfitársaság a főv. múzeum egyik szobájában helyezhette el a Petőfi-ereklyegyűjteményt.

Budapest, 1904, október hó 29-én.

A domokosrendiek budavári templomának maradványai. Az 1902. évben, a budavári Halászbástya építési munkái alkalmából a domokosrendi szerzetesek templomának szentélyéből fennmaradt részek napfényre kerültek. Ennek a templomnak volt a része a régi pénzügyminiszterium épületéhez csatlakozó torony, a mely Csonka-torony néven ismeretes; az 1902. évben föltárt és újból betemetett maradványokat már többen ismertették, így dr. Szendrei János az «Archaeologiai Értesítő» 1902. évfolyamában és Divald Kornél «Budapest művészete a török hódoltság előtt» című munkájában.

Az eddigi közlőknél pontosabb és teljesebb fölvételeket és új adatokat tartalmaz báró Forster Gyula dolgozata a Múemlékek Országos Bizottsága kiadványainak legújabbban megjelent első kötetében.¹ Míg például Divald Kornél idézett művében a dominikánusok templomát XIII. századbéli épületnek tartja, báró Forster más építész emlékekkel, első sorban a kolozsvári Szent Mihály templommal való összehasonlítás alapján arra az eredményre jut, hogy «a kiásott szentély építési kora . . . nem esik messze tehát a kolozsvári templom építésétől; annál sem korábbi, sem későbbi jelleget nem mutat, s így történeti adat hiányában, az építészeti

¹ A budavári Halászbástya és a Domokos-szerzetesek templomának romjai. — Magyarország Múemlékei, a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából szerkeszti báró Forster Gyula. I. kötet (Budapest, 1905), 148. köv. II.

részletekből következtetve a Dominikánus-templom szentélyének építését is az 1400 körüli időre tehetjük.»

Az országos bizottság kiadványában kapjuk első ízben a képeit azoknak a síremlékeknek, a melyek olyan meglepő számmal kerültek az ásatás alkalmával napfényre. Mint báró Forster megállapítja, ezek a sírkövek azonban nem voltak eredeti helyökön és csak talajburkolatként, később kerültek a templom szentélyében arra a helyre, a hol megtalálták őket. «A szentély szintje, eredeti burkolata azonban azért sem felelhetett meg a sírkövek szintjének, mert azok alatt az ásatás folytatásával meg lehetett találni a templom eredeti beton (nem olasz terrazzo) burkolatát, mely a római időktől kezdve használatban maradt. Ezt a burkolatot a török időkben körülbelül 30 cm. magasságra hanyagul feltöltötték s a domokosok templomából, kolostorából és esetleg egyéb helyről is származó sírkövekkel fődtek le annyira, a mennyire sírkövek állottak rendelkezésre.» A sírkövek ez alkalmazását igen tanulságosan mutatja be két fényképfölvétel. Ugyancsak közzé van téve minden egyes sírkő kielégítő nagyságú fényképe, valamint fölíratok. A sírkövek — egy kivételével — vörös márványból készültek. A fölíratokat dr. Gárdonyi Albert olvasta el, a mennyiben az egyáltalán lehetséges volt. Tekintve e sírkövek lokális jelentőségét, helyenkint történeti érdekességét és művészi kivitelét, a fölíratokat báró Forster nyomán a következőkben közöljük.

1. Minuscula betűkkel: F. Hic . iacet . vir . sun(m)e . el | oque(n)cie . ac . iuris . civilis . doctor . egyptus . | do(mi)n(u)s . H(e)n(ric)us d(e) Aiaco(i)aclun . | Flore(n)cie . qui . Bude . mig(ra)vit . ad . d(omi)n(u)m . an(n)o . d(omi)ni M° | CCC . LXXIII . die X | Julii . — A sírkő tehát Henricus de Aiaco(i)aclun szónok és jogtudor emlékére készült, a ki Budán halt meg 1373-ban. Czímerpajzsában megvan a hazájára emlékeztető firenzei liliom. Talán az Acciajuoli családból való volt? A sírkő úgyszólván teljesen ép állapotban maradt fenn.

2. Minuscula betűkkel: Hec . est . sepultura | honesti . viri . Hemrici . dicti . Pauher . quondam . | servito(ris) . d(omi)ne . regine . senio(r)is . anno . dom(i)ni . M . CCC . LXXIII . S . O . — Henricus Pauher,

kinek nagy, sisakdíszes címerrel ellátott sírköve igen rongált állapotban van, az özvegy királyné, tehát Erzsébet, Nagy Lajos anyjának szolgálataiban állott és 1373-ban, hét évvel úrnője előtt, hűnyt el.

3. Minuscula betűkkel: Anno | d(omi)ni M°CCC°LXX°V° obiit Thomas (Nicolaus) filiu(s) Nicolai (Tome) Gregorius filiu(s) B(e)n(e)dicti miserere mei Deus. (A zárjelbe foglalt Nicolaus és Tome nevek a köriraton kívül, kisebb betűkkel, a Thomas, illetőleg Nicolai nevek fölé vannak bevésve). — A jó állapotban levő, csak két darabra tört sírkő sajátos címerképe még megfejtésre vár.

4. Majuscula betűkkel: Hic . iacet . Zacha(r)ias . | filius . Desancillai . | de Komo . q(ui) obiit . die . V° . | me(n)s(is) . octo . (bris) . an(n)o . (domini) M°CCCC° . . I° . Czímerpajzsa XIII. századi jellegű, bár a körirat a XV. századra utal.

5. Minuscula betűkkel: † Hic . iacet . (Wal)dher . filius . Benedicti . de . Florencia . qui . | obiit . an(n)o . d(omi)ni . M° . CCC . . I° . die me(n)cic . dece(m)b(ri)s . — Ezen a sírkövön levő címerpajzs is XIII. századi.

6. Minuscula betűkkel: qui obiit pr(i)mo die mensis Januarii | anno dom(i)ni M°CCCC° | XXXIII° cuius anima requiescat in pace amen. A sírkő, melynek csak alsó fele maradt fenn, igen díszes kivitellű címerrel tűnik ki. A címerben hat liliom és öt evetbőr (vair) van.

7. Sírkő töredéke, írás nélkül. A tábla profilos kerete, a címerpajzs formája és szalagos dísz a XV. század végére, nevezetesen Mátyás király idejére vall, kinek palotájából fennmaradt díszítményes töredékek egyike-másika hasonló kompozíciót és kivitelt mutat.

8. Igen szép kivitellű, az előbbinél alighanem egy-két évtizeddel fiatalabb egy szintén csonka, fölírat nélküli sírkő, melynek torony képét magán viselő és csinosan faragott levélkoszorúba helyezett címerpajzsa jellemző renaissance izlésű szalagra van függesztve.

9. Félreismerhetlen XVI. századi jellegű sírkő töredéke, koszorúba helyezett, igen gazdag címerrel.

10. Sírkőtöredék minuscula betűkkel, «melyeket azonban megbízhatólag megállapítani nem lehetett.»

11. Sírkőrészlet majuscula betűkkel: GORG . . . ED . IM . NEPT(IS) . . . NIS . FRU . . . DICATURIS . FILIE . M(AGIST)RI . JOANNIS. A sírfelirat betűi tiszta kapitalis betűk, melyek XI—XII. századi sírköveken használatosak. Ez lenne a sorozat legrégebb emléke, ha nem állnánk renaissance-sírkővel szemben a XVI. századból, mi valószínű.

12. Felül kerek sírkő, melynek felső lapja egészen le van kopva. Szélén s felső kerek végének bal felén még a betűk közül kivehető: Hic.

13. Három töredék három külön sírkőhöz minuscula betűkkel: a legnagyobb: Petr(us) . qui . est . filius . Magut. A kisebb darabon: . . . lius . est . Em . . . A legkisebb töredéken: er . i olvasható.»

Az utolsó négy szám alatt felsorolt töredékek képei nincsenek közzétéve.

A síremlékekre vonatkozó kérdések még nincsenek tisztázva. Azok közzététele alapul szolgálhat majd történettudósaink és genealogusaink további kutatásainak. Mindenesetre kívánatos volna, ha az emlékek együttesen, lehetőleg eredeti helyök közelében méltó módon helyeztetnének el, mire nézve szinte önkényt kínálkozik a Halászbástya pavillonjainak egyike. Sajnos, hogy a domokosok templomának foltárt maradványai nem voltak föntarthatók, most az illetékes tényezők legalább arra terjeszszék ki gondoskodásukat, hogy a báró Forster javaslata szerint alkalmazandó emléktáblán kívül, a síremlékek méltó elhelyezése is megőrkítse a domokosok temploma váratlan és nagyjelentőségű fölfedezésének emlékét.

É. L.

A zuglói urnatemető. A *Budapest Régiségei* VIII. kötetében (111—119. l.) ismertettük a főváros területén napvilágra került négy őskori urnatemetőt. Azóta egyvel ismét szaporodott a számuk, a *zuglóival*, melyre Todorov Simon konyhakertész emberei akadtak 1906 április hó elején a Komócsy-utca és Paskál-malom közti alsó-rákosi részekben fekvő 2017. sz. gr. Festic-héle telken, az ú. n. Tizkerület kerítéséhez valami száz, a Paskál-malomhoz vezető uttól pedig mintegy 40 lépésre, midőn melegágy gödröket ástak. A fölászott terület északnyugatról délkelet felé irányuló 24 méter hosszú és

8 méter széles hosszénégyszög volt az északnyugoti és délnyugoti oldalon melegágyakkal, északkeleten a Paskál-malom felé vezető úttal s délkeleten a Tizkerület kerítésével párhuzamosan szántóföld terült el. Összesen tíz, 8 m. hosszú és $1\frac{1}{2}$ m. széles gödröt ástak, köztük 1 m. széles párkányt hagyva, találtak pedig husz urnafészket, de csak néhány bögre maradt épen, melyeket a munkálatoknál véletlenül jelenlevő Koszilkov János M. N. Múzeumi szolgá a konyhakert bérlőjétől a M. N. Múzeum számára kért el s küldött be. A temető megvizsgálására alólirottat bizta meg a M. N. Múzeum s két napon, ú. m. ápr. 14. és 17-én rendeztem próbaásatást azon a kis területen, mely rendelkezésemre állt. Mivel a gödrök közti párkányokat a bérlő nem akarta megbolygatni, csupán a 6. és 7-ik gödör közti párkány egy kijelölt helyén tehettem átmetszést, hol az urnafészkek irányából s egymásközti távolságából egy még bolygatatlan urnafészekre következtettem, ezenkívül még az északkeletre fekvő szántóföld és a gödrök közti keskeny szegély volt bolygatatlan terület. Csakugyan mindkét helyen találtunk urnákat, valamint a melegágygödrök mélyítése is hozzájárult, hogy egyben-másban kiegészítsem észleleteimet ezen urnatemető felől.

A mit tapasztaltam, minden arra vall, hogy nagyon szegény népek volt ez a temetkező helye, terjedelme sem lehetett valami nagy, mert a bérlő állítása szerint az észak- és délnyugoti oldalon levő melegágyak fölászásánál nem találtak edényeket, úgyszintén a Tizkerület felé eső oldalon is már az utolsó gödör kiesett a temetőből, így csak valami 20—24 méter szélességű sávban észak-kelet felé húzódnak tovább a szántóföldre, a hol esetleg még nyomozható. Az urnák egyszerűen a földbe voltak helyezve 30—40 cm. mélységben s fákkal letakarva, bennük és mellettük: kis bögrével, kitalasztásnak, kövel való körülrakásnak semmi nyoma. Bronz tárgy egyáltalában nem fordult elő, a mi, ha ezen a vidéken nem is olyan gyakori, mint Magyarország északnyugoti urnatemetőiben, még sem szokott hiányozni a nagyobb urnákból; így pl. a külső Soroksári-úti urnatemetőben, mely általános jellegénél fogva különben a zuglóival egyezik, ellenben eltér a kelenfölditől, törpengét, tölcseres csüngődísz,

hengerded tekercecset s bronztűt találtak. A bögrék közt legérdekesebb egy-pár bütykös díszítésű, különben pedig általában véve egyszerűek, azok a csinos mészbetétes apró bögrék, melyek oly számosak a dunakeszi urnatemetőben, a zuglóiban nem fordultak elő. N. G.

A budai felhévizi Szentháromság templom maradványai. Székesfővárosunk középkori emlékeinek csekély számánál fogva érdeklődésünkre méltán tarthat igényt minden olyan adat, mely annak monumentális történetére hivatva van újabb fényt deríteni. A szerencsés véletlen 1902-ben a domokosrend budavári templomának romokban fönmaradt szentélyét tárta föl, számos érdekes síremlékkel együtt; a múlt év nyarán pedig ismét olyan leletek bukkantak elő váratlanul, a melyek egy budai egyházi épület helyére és történetére nézve nyujtanak fölvilágosítást.

A székesfőváros topografusai aránylag bőven foglalkoztak a Szent János lovagok Szentháromságáról nevezett rendházának és templomának helyrajzi megállapításával. Már III. Orbán pápának 1187 június 23-án Veronában kelt okmányában az esztergomi anyaegyházhoz tartozó konventek között az «Ecclesia SS. Trinitatis de aqua calida» is szerepel.¹ Az évszázadok folyamán meglehetősen részletességgel lehet követni a konvent történetét, mely a rend egyéb házai közül főleg az által tűnt ki, hogy hiteles hely volt és «mint ilyen, a XIII. század óta számtalan okmányt állított ki hiteles átiratban.»² A XV. század közepe táján mint prépostság és káptalan új szervezetet nyert.

Rupp³ a következőképpen határozza meg Felhévizi mezőváros fekvését, a hol a Szent János lovagok rendháza és temploma állott: «E mezőváros a fürdőktől kezdve délre Budaváros azon faláig terjedt, mely annak a Dunára eső alsó részét, vagyis a vizivárost körülvette; magában foglalta tehát a mai Országút nagyobb részét,

¹ Idézve *Némethy Lajos*, Adatok a budai felhévizi Szent-Háromságáról nevezett prépostság és káptalan történetében (Budapest, 1883) című monografiájában, 2. l.

² *Némethy*, i. m., 4. l.

³ Buda-Pest és környékének helyrajzi története, 51. l.

és jóllehet e szomszédsága miatt a XIV. és XV. században pest-újhegyi vagy budavári külvárosnak nevezetik, mégis attól független volt, saját tanácsccsal és II. Ulászló által adott különös jogokkal bírt. Pecsettje három lilomot tüntet fel, és említést találunk «felhévizi bíróról.» A helyrajzi meghatározásra nézve főleg Bonfini⁴ és Oláh-Miklós⁵ egy-egy passusa szolgál alapul. Némethy végső következtetése, «hogy Felhéviznek Ó- és Új-Buda között kellett feküdnie s máshol nem lehetett, mint a mai Császár- és Lukács-fürdő környékén.» Továbbá: «Ó-Buda felett volt a sz. Lélek xenodochium és evvel ellentétben Ó-Buda alatt, valamivel tovább, a sz. Háromságváros, magyarul Felhéviz. Ezen helymeghatározás megint csak a mai Császárfürdő vidékét jelöli Felhéviznek.» Különben már Rupp is, az idézett művéhez csatolt térképen egyenesen a mai Császárfürdő helyére teszi a Szent János lovagok prépostságát.

Ezek a topografiai adatok a legújabbban előkerült emlékszerű maradványok következtében némi módosulásra szorulnak. A múlt év nyarán, az irgalmas rend budai bérházépítkezésének megkezdésekor, az alapok kiásásával egy egész épületcsoport rendkívül megrongált alapfalai kerültek napfényre, néhány egyéb lelettel együtt. Az építkezés színhelye a Margit-körút közvetlen közelében, attól északra van, a villanyos vasút mentén, azon a helyen, a hol a primási palota állott.

Az előkerült leletek közül a legbecsesebb egy síremlék, a mely a Magyar Nemzeti Múzeumba került. A vörös márványból kifaragott sírtábla kettétörött, de különben teljesen ép állapotban maradt fönn. Profilos kereten belül, bemélyített

⁴ Decad. III. lib. IV. p. 333.: «Cum ad Budam veterem pervenisset (Széchy Tamás), suburbium Budæ novæ, quod ad calidas situm est, et Felhéviz nunc Scythice nominant, nullo metu remoratus adoritur, ignem imprimis ædibus subjicit, obstantes obruncat, in suburbanos haud parum sævit.»

⁵ Monum. I. p. 10.: «Paulo longius (vagyis Ó-Budától) est aliud oppidum S. Trinitatis, quod Hungarice Felhéviz vocatur, collegiata Ecclesia et thermis elegantis domo conclusis pariter inclutum». Mindkét hely idézve *Schier*, Buda sacra (Viennæ, 1774) című művében, 73. köv. l., melyet a későbbiek követnek.

fülkeszerű alapon papi személy domborművi képmásával van díszítve. Az elhunyt feje párnán, jobb keze szíven nyugszik, bal kezében könyvet tart. Alúl a jobb (heraldice) sarokban van címerpajzsa, kardot tartó egyfejű sas képével. A síremlék kivitele gondos, szabatos, a nélkül azonban, hogy nagyobb művészi értékre igényt tarthatna. A középkori síremlékek ama tömegéhez tartozik, a melyek nagy technikai készséggel, de inkább iparszerűleg, hagyományos módon állítottak elő.

Az elhunyt kilétét a sírtábla körirata árulja el. A gotikus minusula betűs körirat a következő:

Scpulcru[m] venerabilis viri bartholomei filii martini filii sandrini de gergellaka hui[us]jalme eccl[esi]e sancte trinitatis p[re]positi obyt anno d[omi]ni m^occcc^o LXIX.

A sírtábla tehát Bertalan, a Szentháromság egyház prépostjának emlékére készült, a ki Mártonnak, Gergelylakai Sándor fiának volt a fia és 1469-ben halt meg.

Ez az adat értékes módon gyarapítja és részben helyesbíti ismereteinket. Némethy¹ a felhévizi prépostok sorában elsőnek Bertalant említi meg, idézván címét is az Országos Levéltár egy okmányából, mely 1457 augusztus 6-án kelt: «Venerabilis et honorabilis vir, Dnus Bartholomeus ppositus ecclesie sancte Trinitatis de Superioribus calidis aquis Suburbii Castri Budens Collegiate ecclesie.» Bertalan még egy 1460-ban kelt okmányban fordul elő. Némethy szerint: «Bertalannak valószínűleg közvetlen utóda *De Pruis János* volt, ki húsz éven át (1472—92.) bírta a prépostságot, míg szerzetbe nem lépett . . .» A prépostok sorozatában (34. I.) azonban Bertalan idejét csak 1457—60. évekkel jelöli, az 1460—1472-ig terjedő időt pedig kérdőjellel látja el. A sírkő tanúsága szerint Bertalan 1469-ben halt meg, megkapjuk tehát prépostságának alsó határát. Épen ebben az évben lépett a morva Pruis János, utóbb váradi püspök, Mátyás király szolgálatába, úgyhogy Bertalannak a prépostságban közvetlen utódja nem lehetett.

Ki volt ez a Bertalan prépost, Gergelylakai Márton fia? A Gergelylakai előnevet a ma már

kihalt két sárosmegyei Buzlay nemzetség egyike viselte, még pedig az előkelőbb; a másiknak Buzlai volt az előneve. A gergelylakai Buzlai család legkiválóbb tagja volt Mózes, királyi udvarmester és Tolnamegye főispánja, kinek veje Báthory György királyi főlovászmester volt. Buzlay Mózes pecsétje szerepel azon az 1511-ki harminczhat pecsétes oklevélen is, melyet Csánki Dezső ismertetett.² Címere a sas, ugyanaz, a melyet Bertalan prépost síremlékén is látunk, csakhogy itt a pecsét címerét övező sárkányrend nélkül. Bertalan felhévizi prépost teljes neve tehát gergelylakai Buzlay Bertalan volt.

E mellett az adat mellett azonban a sírtábla különösen azért is érdekes, mert kétségtelenné teszi, hogy az a templom, a melynek romjai között találták, a Szentháromság temploma volt, az a templom tehát, a melynek helyét, Bonfini és Oláh futólagos értesítései szerint, a mai Császárfürdő környékére tették. Most már tudjuk, hogy ez a templom Ó-Budától valamivel távolabb, dél felé állott, körülbelül azon a tájon, a hova Rupp a Szent Tamásról nevezett plebánia-templomot helyezte.

A mi magát a templomot illeti, a melynek maradványai közül Bertalan prépost nevezetes síremléke előkerült, annak egykori alkatáról, alaprajzi elrendezéséről és fölépítéséről nem alkothatunk magunknak eléggé megbízható, teljes képet. Fájdalom, igen alapos pusztításnak esett áldozatul, későbbi építkezések rendetlen nyomai is zavarossá tették a helyzetet, azonkívül pedig az új bérházépítés czéljait szolgáló földmunka természete és gyors menete legalább e sorok írójára nézve lehetetlenné tette, hogy a templom alkatáról és részleteiről kielégítő módon tájékozódjék.

A falak maradványai átlag két méternyire voltak a talaj jelenlegi színe alatt. Anyaguk túlnyomó részben gondosan faragott terméskő. Teljes határozottsággal meg lehetett állapítani a templom hajójának szélességét; a mely 10,70 métert tett ki. A hajó belső fölosztása — egyébiránt a templom egyhajós volt — nem volt föl-

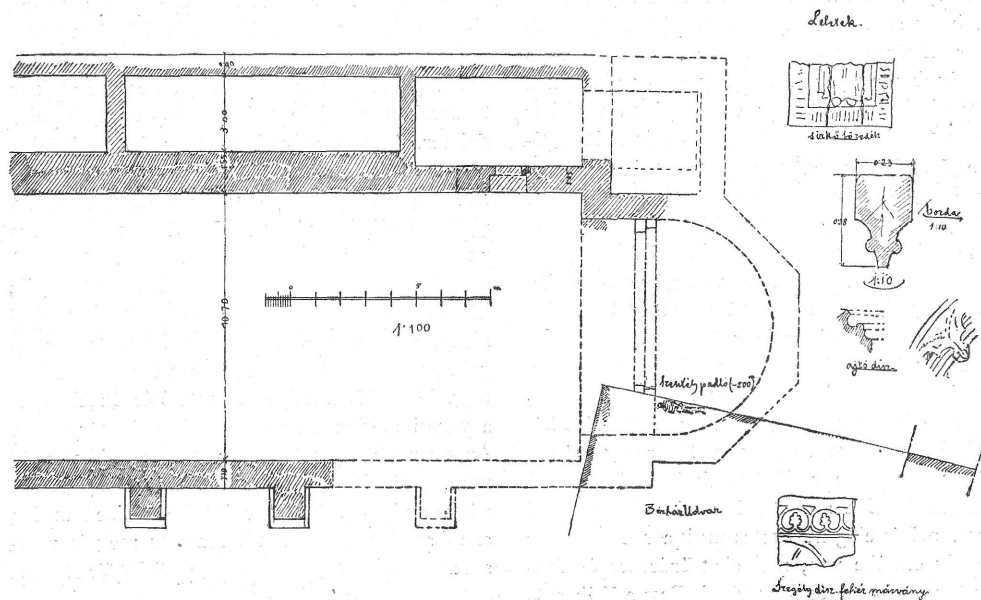
² Turul, 1887, 53. l. — V. ö. *Siebmacher*, Wappenbuch. Der ungar. Adel, Supplementband, 29. l.; *Csánki*, A. Buzlay czímer, Turul, 1888, 93. l.

¹ I. m., 14. l.

ismerhető. A déli fal vastagsága 1,10 méter. Ezt a falat támasztó pillérek szegélyezték, melyek körül kettő teljesen fölismerhető, míg a harmadiknak csak igen csekély nyomai maradtak fenn. Az északi fal vastagabb volt a délinél (1,55 méter), legalább is az alaprajzi vázlatunkon föltüntetett rész kétharmadában, míg a kelet felé eső utolsó harmad, a melyben egy ajtó nyomai voltak fölismerhetők, ismét vékonyabb. Az északi fal men-

tén támasztó pillérek nyomai nem voltak észlelhetők; ezen az oldalon a hajó falával párhuzamosan, 3 méternyi távolságban, 0,90 méter vastag fal vonult, a melyet a hajó falával vékony harántfalak kötöttek össze, úgy hogy a templomhoz illeszkedő épület kisebb-nagyobb helyiségeit ismerhetjük föl az ilyképen előállott belső térésekben.

Kelet felé még fennmaradt a szentély beszögellésének nyoma is, valamint a szentély északi

falának egy része; a szentély egykori kiterjedése és formája azonban alaprajzunkon teljesen föltevészerűen van föltüntetve.

Csudálatos és sajnálatos körülmény, hogy Bertalan prépost síremlékén kívül a templom faragott részleteiből, ingó berendezéséből alig maradt fenn valami. Egy vörös márványból faragott, nyilván szintén papi személy emlékére készült sírkő erősen megrongált alsó részén kívül néhány borda részlet (vázlatos rajzot l. alaprajz mellett) boltozatzárókó s egyéb töredék maradt meg. Egy finoman faragott kis fehér márványtöredék, még román jellegű motívummal, az egyetlen díszesebb darab. Mindezek a töredékek szintén a Nemzeti Muzeumba kerültek.

Értesülésünk szerint nyugat felé egy «előcsarnok» és torony nyomai kerültek napvilágra.

Az előttünk ismeretes részletek csekély számánál és az alaprajzi elrendezés határozatlanságánál fogva az épület korára nézve nem mondhatunk egyebet, mint hogy az a teljesen kifejlődött csúcsíves építés korában keletkezett, talán a XIV. század második felében. Még kevésbé beszélhetünk művészeti vagy művészettörténeti értékéről. Meglehet, hogy a leletek és adatok behatóbb ismeretével az egykori épület teljesebb képe rekonstruálható, azonban aligha annyira, hogy azt megdönthetetlen igazság gyanánt elfogadhatnók és esetleg messzebbmenő következtetéseket fűzhetnénk hozzá.

Eber László.

Rómer Flóris volt az első, a ki nálunk nagyobb nyomatékkal sürgette a városi muzeumok létesülését s rámutatott ez ügy kiváló kulturális fontosságára. Már 1869-ben indítványt tett a magyar történelmi társulatban ily muzeumok állításának kezdeményezésére. A társulat akkor bizottságot küldött ki, a melyben Rómer egy lelkes hangú felhívást s egy a városi muzeumokban gyűjtendő tárgyak körét körvonalzó tevézetet mutatott be, a melyet a bizottság helyeslőleg fogadott s azzal terjesztett a társulat elé, hogy az tudományos tekintélyével igyekezék a főváros közgyűlését s a polgárságot az eszmének megnyerni. Az ügy akkor elaludt, a történelmi társulatnak nem volt pénze a Rómer szerkesztette felhívás kinyomására és szétküldésére. Két év múlva, 1871-ben azonban Rómer újra fölvetette az eszmét a társulatban s ekkor a felhívást sokszorosítva szétküldték a városok hatóságainak. Rómernek ez a felhívása és múzeum-tervezete megjelent az «Archæologiai Értesítő 1871-ik évi 13-ik számának első helyén, «Városi muzeumainkról» címmel.

Ez a cikk azért érdekes előttünk, mert a városi muzeumnak ugyanazt a típusát ajánlja, a mely később a *székesfővárosi muzeum* létesítésénél irányadó volt. Főleg a főváros történelmi emlékeinek összegyűjtésével foglalkozik s meggyőzően érvel a mellett, hogy Pest bár újkori város, mégis elég nevezetes multja s e multnak sok oly emléke van, melyeket érdemes és fontos összegyűjteni és megőrizni. Pest a X-ik századig, vagy még tovább is viheti fel ősi emlékeit s már a XII. vagy XIII-ik században tekintélyes, faragott kőből emelt temploma volt, tehát bizonyosan nagyobb, vagyonos környéknek volt székhelye. Ha a X—XVI-ik századig fölerő régiségekből nem lehetne is nagyszerű múzeumot felállítani, azért a XVI. századtól a mai korig terjedő műemlékeket nem szabad veszni hagyni. A mi pedig Budát illeti, mint a magyar királyok székvárosa, nem egyszer világtörténelmi szerepet játszott s emlékeinek gyűjtése sikerrel biztató feladat. Lassan és állhatatosan kellene azoknak a férfiaknak, a kik e téren dolgoztak s most is vállalkoznának, arra törekedni, hogy a hazai intézeteknél vagy magánosoknál levő, Pest-Budát, hasonlókép hazánk

egyéb városait érdeklő emlékeket és rajzokat felkutassák, lajstromozzák és vagy eredetiben megszerezzék, vagy másoltassák. A munkát azonnal meg kellene kezdeni, mert a halogatás az ügynek kockázatásával jár. Ebben az értelemben tette meg Rómer, egyetértve Henszlmann Imrével, előterjesztését a történelmi társulatnak.

Ennek az előterjesztésnek melléklete az a tervezet, a mely öt pontba foglalja az összegyűjtendő tárgyakét. Mindennemű a várost vagy egyes részeit, nevezetesebb épületeit ábrázoló alaptervek, a város mindenféle képei, a város történetére vonatkozó könyvek és nyomtatványok, okmányok, egyéb történelmi becsű iratok, a fővárosban megjelent könyvek s egyéb nyomdai termékek, a városi hatóság hatalmi jelei, czimerei, emlékpénzei, pecsétjei, czéhek különféle tárgyai, jelvényei, iratai, piaci, híd pléhek, régi mértékek, súlyok, pénz nemek, érmek, a polgári katonaság ruházata, zászlai, fontosabb események, ünnepélyek, népgyűlekezetek rajzai, különféle szokásokra vonatkozó iratok, följegyzések, a butorzatra, ruhára, nyilvános mulatságokra való emlékezesek. Ezeket sorolja föl Rómer, kétségkívül helyes és találó érzékkel, mint a városi múzeumban összegyűjtendő tárgyakat. Az eszme, melyet itt megpendített, akkor még nem valósult meg, kedvezőtlenek voltak rá nézve a viszonyok, több mint két évtized múlva azonban újra föltámadt s ma már meg is valósult.

Schöpflin Aladár.

Aquincumról hosszabb ismertetést közölt a Krakóban megjelenő «*Przegląd*» című lengyel folyóirat 1903 augusztusi száma lovag *Morelowski* Márián tollából. A cikk írója 1902-ben járt Aquincumban, érdeklődve és alaposan megismerlél ott mindent. Czikket dr. Kuzsinszky Bálint német nyelvű kalauza alapján írta meg. Elég kimerítően, 19 lapon beszél a romokról, az amphitheatrumból, a múzeum tárgyairól, értelmes és helyes tájékoztatást ad róluk. Lengyel nyelven ez az első ismertetése Aquincumnak. *Morelowski* a cikk egy-egy lenyomatát megküldte a Nemzeti Múzeumnak és az aquincumi múzeumnak, az utóbbinak azzal a kéréssel, hogy esetleg ottjáró lengyel turistáknak kalauzul rendelkezésére bocsássák.